УДК 378. 018

Людмила ЧЕРНІЧЕНКО,
аспірант кафедри спеціальної освіти,
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
orcid.org/0000-0001-8455-8869

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА, ЯК СУЧАСНА ОСВІТНЯ ІННОВАЦІЯ

У даній статті проаналізовано стан інклюзивної освіти як невід'ємної частини розвитку сучасного навчання. Адже в її основі лежить особливий та індивідуальний підхід до кожної дитини, що є актуальним сьогодні у демократичному суспільстві. Здійснено теоретичний аналіз поняття «інклюзія», «інклюзивне навчання» та визначено основні положення інклюзивної освіти відповідно до законодавчої бази України.

Ключові слова: *інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, діти з обмеженими можливостями.*

В данной статье проанализировано состояние инклюзивного образования как неотъемлемой части развития современного обучения. Ведь в ее основе лежит индивидуальный подход к каждому ребенку, который актуальный сегодня в демократическом обществе. Осуществлен теоретический анализ понятия «инклюзия», «инклюзивное обучение» и определены основные положения инклюзивного образования в соответствии с законодательной базой Украины.

Ключевые слова: *инклюзия, инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями.*

This article analyzes the state of inclusive education as an integral part of modern education. Because it is based on individual approach to each child that is relevant today in a democratic Ukraine suspilstvi.Dlya inclusive education - pedagogical innovation, which is under implementation, and therefore meets many difficulties. This professional unprepared teachers, architectural inability buildings, thorough normative - legal base, the need for additional funding for inclusive educational, academic overloaded curricula, which are quite difficult to adapt to the needs of children with disabilities in the development, the negative attitude of parents "normal" children - all this process prevents the introduction of inclusive education so as inclusive education is an educational innovation, it shows a positive impact not only on children

with special needs, but all participants in the educational process. Involvement in the mass education of children with special needs required all stakeholders view certain traditional views about the purpose, functions, organization of the institution, while developing innovative methods of teaching such children. Inclusion To be successful, teachers must work to create an educational climate and set of practices that include: positive attitudes towards students; policy and leadership aimed at supporting them; learning process based on practice, confirmed the results of research; flexible curriculum and pedagogy; involve the community in the educational process; meaningful reflection, as well as training and resources required. The article established a number of factors hindering the introduction and development of inclusive education. The theoretical analysis of the concept of "inclusion", "inclusive education" and the basic provision of inclusive education according to legislation of Ukraine.

Keywords: *inclusion, inclusive education, inclusive education, children with disabilities.*

Постановка проблеми. Згідно з демократичними та гуманістичними світовими стандартами, нині людство намагається перейти до нового світоглядного бачення - «єдине суспільство, яке включає людей з різноманітними проблемами». Особливе місце в сучасній системі освіти займає освіта осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

В останні роки сформувалися стійкі негативні тенденції в стані здоров'я дітей всіх вікових груп. Збільшилася частота важких форм патології, що, певною мірою, сприяло зростанню числа дітей-інвалідів. Погіршення стану здоров'я найкраще виражено серед підлітків - дітей віком від 10 до 17 років включно. Процес позитивної інтеграції учнів з обмеженими можливостями здоров'я в соціум є для них складним етапом соціалізації. Незважаючи на інтеграційні процеси в освітній сфері, проблема навчання таких дітей залишається складною. Пріоритетним напрямком у навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я є впровадження інклюзивної освіти, що визначається як частина загальної освіти, що припускає доступність освіти для всіх, в плані пристосування до різних потреб всіх дітей, що забезпечує доступ до освіти для дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Інклюзивна освіта, яка інтенсивно входить у практику сучасної освіти, ставить перед нею багато складних питань і нових завдань. Закордонна практика інклюзії в освіті має багатий досвід. У західних країнах система інклюзивної освіти на набагато вищому рівні і теоретично краще розроблена. Можна відзначити такі праці, як «Удосконалення освіти» (Improving Education. The Promise of Inclusive Schools) Національного Інституту вдосконалення міського освіти США, «Інклюзивна освіта при обмежених ресурсах »(Sue Stubbs. Inclusive Education Where There are fewresources, 2002) та ін..

В Україні на сучасний етап інноваційного розвитку суспільства характеризується новим поглядом на освіту й на місце людини в соціумі. Освіта набуває характеристик загальності, доступності та рівності.

Мета статті. Визначення сутності інклюзивної освіти, як сучасної освітньої інновації та розкриття основних термінологічних понять у системі інклюзії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивна або включена освіта - термін, що використовується для опису процесу навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (масових) школах.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, яка забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але створює особливі умови для дітей, що мають особливі освітні потреби. Досвід показує, що з будь-якої жорсткої освітньої системи якась частина дітей вибуває, тому, що система не готова до задоволення індивідуальних потреб таких дітей у навчанні. Потрібно розуміти, що не діти зазнають невдачі, а система виключає дітей. Інклюзивне навчання може підтримати таких дітей у навчанні та досягненні успіху, що дасть шанси і можливості для кращого життя.

Інклюзивна освіта прагне розвинути методологію, спрямовану на дітей і визнає, що всі діти - індивідууми з різними потребами в навчанні. Інклюзивна освіта намагається розробити підхід до викладання і навчання, який буде гнучкішим для задоволення різних потреб у навчанні. Якщо викладання і навчання стануть більш ефективними в результаті змін, які впроваджує

інклюзивну освіту, тоді виграють усі діти (не тільки діти з особливими потребами).

Навчання в інклюзивних освітніх закладах дозволить дітям набути знання про права людини (хоча їм це не викладається спеціально), а це веде до зменшенню дискримінації, оскільки діти вчаться спілкуватися один з одним, вчаться розпізнавати і приймати відмінність.

Обгрунтування необхідності інклюзивної освіти:

- права людей і права дітей повинні розглядатися в рівній мірі.
- аналіз того, що відповідає істинним інтересам кожної дитини, визначає, що саме є для неї найкращим.
- аналіз даних свідчить про те, що соціальні послуги поліпшуються в результаті того, що стають більш гнучкими і адаптуються.
- у тих випадках, де ресурси обмежені, результат може бути досягнутий без додаткових ресурсів, якщо ставлення та поведінку учасників підтримують методологію інклюзії.

Інклюзія - це підхід і філософія, яка передбачає, що всі учні (і з інвалідністю, і без інвалідності) отримують більше можливостей в навчанні та в соціалізації. Інклюзія - це не означає просто зібрати всіх дітей «в купу», а навпаки, вона сприяє тому, щоб кожен учень відчував себе прийнятим, щоб його здібності і потреби враховувалися і були оцінені. Інклюзія - це підхід, при якому враховується індивідуальні особливості кожної дитини, при якому навчальні плани і завдання підпорядковані їхнім потребам. У цьому процесі важлива роль належить педагогам, які застосовують свій досвід і знання для того, щоб кожна дитина могла вчитися з найбільшою для себе користю. Багато дітей з відхиленнями у фізичному розвитку, незважаючи на зусилля, що приймаються родиною, фахівцями, суспільством з метою їх навчання і виховання, ставши дорослими, все-таки виявляються непідготовленими до включення в соціально-економічне життя.

Оскільки різні науковці по-різному підходять до розуміння феномена інклюзивного навчання це призводить до розбіжностей у трактуванні понять: «інклюзія» та «інклюзивна освіта».

На думку дослідників, Н. Софій та Ю.Найди, термін інклюзія – це політика й процес, який передбачає отримання більших можливостей в навчанні та соціальному житті для всіх дітей (з особливими потребами та інших дітей). [3]

Як зауважує А. Колупаєва, інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. [4]

Термін «інклюзивна освіта» є одним із ключових у таких визначальних міжнародних документах як: Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р.). Цей документ наголошує, що держави-учасниці повинні використовувати всі засоби для забезпечення рівних можливостей осіб із особливими потребами у всіх сферах суспільного життя. В шостому пункті резолюції зазначено що інклюзивна освіта є важливим засобом інтегрування осіб із особливими потребами. Також зазначається, що у сфері дошкільної, початкової, середньої та вищої освіти держави-учасниці повинні визнати принцип рівних можливостей для інвалідів**.[** 5]

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що проблема інклюзивної освіти перебуває в центрі уваги багатьох українських та зарубіжних учених: В. Андрущенка, М. Ярмаченка, Е. Андрєєвої, І. Демченко, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Сабат,Є. Ярської-Смирнової, О. Акімової, та зумовлює необхідність її подальшої розробки та впровадження [4].

Слід зазначити, що в Україні система інклюзії має зовсім невеликий досвід. Теоретичне осмислення цього підходу міститься у статті М.Ворон та Ю.Найди «Інклюзивна освіта: українські реалії» [6**].** Автори підкреслюють значимість інклюзії, говорять про проблеми її впровадження в Україні.

Проблему інклюзивного навчання ґрунтовно розглянула Т. Ілляшенко, яка зазначила: «Запровадження інклюзивного навчання потребує створення відповідного освітнього середовища, забезпечення науково-методичного супроводу, створення навчальних програм тощо. Розвиток інклюзивного навчання – процес складний, багатогранний, який зачіпає наукові, методологічні й адміністративні ресурси. Педагоги, які прийняли ідею інклюзії, особливо гостро потребують допомоги в організації педагогічного процесу, налагодженні механізму взаємодії між всіма учасниками освітнього процесу, де центральною фігурою виступає дитина». [7]

У роботі «Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи» А.Колупаєва зазначає, що: «Аналіз досвіду навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у країнах Європи свідчить, що у переважній більшості з них інклюзивне навчання є основною формою здобуття освіти людьми з обмеженими можливостями. Однак, варто зазначити, що діти з особливими освітніми потребами мають змогу здобувати освіту і в спеціальних навчальних закладах, і в закладах масового типу. У європейських країнах спеціальні заклади функціонують і надають допомогу дітям з обмеженими можливостями здоров'я, однак, вони не є сегрегативними осередками. «Кордони» між спеціальною та загальною освітою прозорі, оскільки країни з демократичним устроєм пропагують цінності громадянського суспільства, яке базується на ідеях рівноправності, толерантності та інклюзії.» [8]. Акцент ставиться на традиційну спеціальну освіту і практику корекційної освіти для дітей-інвалідів в країнах Європи. Де система інклюзивної освіти на набагато вищому рівні і теоретично розроблена краще.

Дослідник П. Міттлер визначає інклюзивну освіту як «перший крок на шляху досягнення мети - створення суспільства, яке дозволить всім дорослим і дітям незалежно від віку, статі, здібностей, наявності або відсутності порушень розвитку та ВІЛ-інфекції повноцінно жити суспільства та вносити свій внесок. У такому суспільстві ведеться активна боротьба з дискримінацією та забобонами у політиці, а відмінності поважають і цінують».[10]

Розглядаючи проблему спільного навчання нами було виокремлено умови на яких ґрунтується інклюзивна освіта*:*

- головна передумова забезпечення інклюзивної освіти - позитивне ставлення освітян;
- процеси що відбуваються у закладах, які ґрунтуються на підтвердженій результатами досліджень практичної діяльності;
- залучення громадян;
- гнучка навчальна програма та викладання;
- необхідні ресурси і навчання.

Навчання в інклюзивних дошкільних закладах дозволяє дітям набути знання про права людини (хоча їм це не викладається спеціально), а це веде до зменшення дискримінації, оскільки діти вчаться спілкуватися один з одним, вчаться розпізнавати і приймати відмінність.

Багато дітей з відхиленнями у фізичному розвитку, незважаючи на зусилля, що приймаються родиною, фахівцями, суспільством з метою їх навчання і виховання, ставши дорослими, все-таки виявляються непідготовленими до включення в соціально-економічне життя. Разом з тим результати досліджень і практика свідчать про те, що будь-яка людина, що має дефект розвитку, може при відповідних умовах стати повноцінною особистістю, розвиватися духовно, забезпечувати себе в матеріальному відношенні і бути корисним суспільству. В останні роки в нашій країні все більш помітним стає прагнення до зміни ситуації, що склалася. Почала здійснюватися підготовка фахівців (логопедів), які могли б допомогти дітям з обмеженими можливостями здоров'я соціалізуватися.

Для того, щоб підготувати фахівців-логопедів до інноваційної діяльності, необхідно розв’язати низку завдань інклюзивної освіти:

- для задоволення освітніх потреб всіх дітей необхідно правильно організувати навчально-виховний процес;
- для дітей з особливими освітніми потребами розробити систему надання спеціальних фахових і освітніх послуг;

- у шкільному середовищі та поза його межами створити позитивний клімат;
- для навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами використовувати інноваційні методи та прийоми.

Розглянуті вище завдання інклюзивного навчання, на наш погляд, можуть бути корисні у практиці освітньої інтеграції. На жаль, питання інклюзивної освіти поки ще обговорюється недостатньо. Деякі дошкільні заклади діють з випередженням, передбачаючи централізовані реформи, які, можливо, вже не за горами. Однак досі не розроблені єдині нормативи організації навчального та реабілітаційного процесів, а також механізми їх матеріально - технічного, соціального, психолого-педагогічного, кадрового та реабілітаційного супроводу.

Інклюзія охоплює глибокі соціальні процеси дошкільного навчального закладу: створюється моральне, матеріальне, педагогічне середовище, адаптоване до освітніх потребам будь-якої дитини. Таке середовище можливо створити тільки при тісній співпраці з батьками, в згуртованій командній взаємодії всіх учасників освітнього процесу. У такому середовищі повинні працювати люди, готові змінюватися разом з дитиною і заради дитини, причому не тільки «особливої», а й самої звичайної.

Інклюзивну освіту саму по собі організувати неможливо. Цей процес пов'язаний зі змінами на ціннісному та моральному рівні.

Використання спільних зусиль вихователів звичайного та садка з корекційними групами – найбільш ефективний спосіб задоволення індивідуальних потреб дітей зі спеціальними освітніми потребами в умовах інклюзивного дошкільного навчального закладу. Існує потреба в різних моделях співробітництва і спільного викладання загальних і спеціальних педагогів. Саме багатий досвід вихователів корекційних садків – джерело методичної допомоги інклюзії. Успішне впровадження цієї практики дозволить перетворити перешкоди і обмеження в можливості і успіхи наших дітей

У сьогоднішній практиці багатьох освітніх установ у разі його насильницького «впровадження зверху» неминучі різного роду негативні

наслідки. Внаслідок неготовності садка до інклюзивної освіти виникає небезпека імітації «інклюзії» і через це дискредитація самої ідеї інклюзивної освіти. Небезпека імітації виникає внаслідок того, що за певних організаційних умовах інклюзивна освіта може перетворитися на «модну», популярну тенденцію без глибоких якісних змін самого освітнього та виховного процесу. Основою орієнтації фахівців, розвиваючих процеси інклюзії в системі дошкільної освіти, на даному етапі мають стати якісні процеси включення і супроводу всіх учасників, аналіз успішних практик, пошуки ефективних технологій, оцінка динаміки психологічних і системних змін.

Ідеологія інклюзії заснована на ідеї включає суспільства. Вона означає зміну суспільства та його інститутів так, щоб вони сприяли включенню іншого (людину іншої раси, віросповідання, культури, людини з обмеженими можливостями здоров'я). Причому передбачається така зміна інститутів, щоб це включення сприяло інтересам всіх членів суспільства, зростанню їх здатності до самостійного життя (включаючи осіб з інвалідністю), забезпечення рівності їхніх прав і т.п.

Якщо інклюзія не забезпечується відповідною зміною інститутів, то її результатом може ставати поглиблення соціальної дезадаптації людей з обмеженими можливостями здоров'я і зростання толерантності до них з боку тих, хто подібних обмежень не має.

Важливо, щоб практика інклюзії не опиралася на прагнення або, тим більш, примус «бути як всі», оскільки в цьому випадку вона набуває протиріччя з правом «бути самим собою».

Готовність суспільства до змін назустріч іншому - важлива передумова успішної інклюзії, і вона повинна виховуватися. Ця готовність має різні аспекти - психологічний, культурний, соціальний, політичний, економічний, і передбачає різні етапи у своєму розвитку. Не кожен інший може бути однаково прийнятий суспільством і навіть повинен їм прийматися. Відкритість іншому не повинна порушувати основи безпеки особистості, однією з яких є і збереження власної ідентичності, і можливість ідентифікації індивіда з референтною культурною групою. Участь в інклюзії передбачає усвідомлене

прийняття можливості зміни своєї життєвої стратегії, згоду на перегляд власної ідентичності. Щоб інклюзія приймалася усіма її учасниками, вони повинні усвідомлювати, що цей процес спрямований на їх загальне благо і слідувати принципу добровільності.

Інклюзивна освіта ставить своєю основною метою забезпечення безбар'єрної освіти та створення сприятливих умов для досягнення успіху в освіті усіма без винятку дітьми незалежно від їх індивідуальних особливостей, колишніх навчальних досягнень, рідної мови, культури, соціального та економічного статусу батьків, психічних і фізичних можливостей.

Висновки. Для України інклюзивна освіта - педагогічна інновація, що знаходиться на стадії впровадження, а тому зустрічає немало труднощів. Це і професійна непідготовленість педагогів, архітектурна непристосованість споруд, неопрацьованість нормативно - правої бази, необхідність додаткового фінансування інклюзивних закладів освіти, академічна перевантаженість навчальних програм, які досить важко адаптувати до потреб дитини з вадами у розвитку, негативне ставлення батьків «нормальних» дітей, – все це перешкоджає процесу запровадження інклюзивного навчання.

Так, як інклюзивна освіта є освітньою інновацією, вона демонструє позитивний вплив не лише на дітей з особливими потребами, але й на всіх учасників освітнього процесу. Залучення до масових навчальних закладів дітей з особливими потребами вимагає від усіх учасників цього процесу певного перегляду традиційних поглядів щодо мети, функцій, організації роботи закладу, і водночас розробки інноваційних методів навчання таких дітей.

Спільно ми зможемо впливати на системні зміни, сприяти тому, що з часом інклюзія стане для України звичним явищем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація про права інвалідів: Прийнята Організацією Об’єднаних Націй 9 грудня 1975 р. [Електронний ресурс], Конвенцію ООН про права дитини: Прийнята Організацією Об’єднаних Націй 13 грудня 2006 року;
2. Верховна Рада УРСР; Закон «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-XII;
3. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально –

методичний посібник/Кол.:авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І., - К.:2007.- 128с.;
4. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко, І. О. Білозерська та ін. ; за заг. ред.А. А. Колупаєвої. – К. : А. С. К., 2012. – 308 с.;
5. Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р.;
6. Ворон М. Н. Інклюзивна освіта: українські реалії / М. Н. Ворон, Ю. М. Найда. // «Підручник для директора» «Плеяди». – 2006.;
7. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими потребами у загально освітній школі / Т. Ілляшенко // Соціальний педагог. – 2009. –№ 5. – С. 26–35.;
8. Колупаєва А.А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи /Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія.-К.: Педагогічна думка, 2007 р. – 458 с.;
9. Бут Т.И. Политика включения и исключения в Англии: в чьих руках сосредоточен контроль / Социальная эксклюзия в образовании. - М,2003.- С.17.;
10. Mittler, P. (2002, July). Moving toward inclusion: The role of the United Nations. Paper presented at the Third International Conference on Developmental DisabilitiesChallenges and Opportunities: Policy, Practice, and Research, Tel Aviv, Israel.

REFERENCES

1. Deklaratsiya pro prava invalidiv [Declaration on the Rights of Disabled]: Pryynyata Orhanizatsiyeyu Ob"yednanykh Natsiy 9 hrudnya 1975 r (1975, December 9). Konventsiyu OON pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]: Pryynyata Orhanizatsiyeyu Ob"yednanykh Natsiy 13 hrudnya 2006 r. (2006, December 13); (In Ukrainian)
2. Verkhovna Rada URSR; Zakon «Pro osvitu» [The law "On education"] vid 23.05.1991 # 1060-XII (In Ukrainian)
3. Sofiy N.Z., Nayda Yu.M. (2007) Kontseptual'ni aspekty inklyuzyvnoyi osvity / Inklyuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsiyi ta upravlinnya [Conceptual Aspects of Inclusive Education / Inclusive School: organization and management features]: Navchal'no – metodychnyy posibnyk/ Za zah.red.Danylenko L.I., - 128 p. (In Ukrainian)
4. Kolupayeva A. A., Taranchenko, I. O., Bilozers'ka O. M. (2012) Osnovy inklyuzyvnoyi osvity [Fundamentals of inclusive education]: navch.-metod. posib. /za zah. red. A. A. Kolupayevoyi. – 308 p. (In Ukrainian)
5. Rezolyutsiya 48/96 Heneral'noyi Asambleyi OON (1993) [Resolution 48/96 of the General Assembly] (In Ukrainian).
6. Voron M. N., Nayda. Yu. M. (2006) Inklyuzyvna osvita: ukrayins'ki realiyi [Inclusive education: the Ukrainian realities] « Textbook for director» No.6, p.66-71. Available from: http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=19 (In Ukrainian).

7. Illyashenko T. (2009) Intehratsiya ditey z osoblyvymy potrebamy u zahal'no osvitniy shkoli [The integration of children with special needs in secondary school] // Social pedagogue – No 5. – P. 26–35 (In Ukrainian).
8. Kolupayeva A.A. (2007) Dosvid realizatsiyi inklyuzyvnoyi osvity v krayinakh Yevropy [The experience of inclusive education in Europe] Pedahohichni osnovy intehruvannya shkolyariv z osoblyvostyamy psykhofizychnoho rozvytku v zahal'noosvitni navchal'ni zaklady [Teaching the basics of integrating pupils with special needs in general education]: Monohrafiya.-K.: Pedahohichna dumka (In Ukrainian).
9. But T.Y. (2003) Polytyka vklyuchenyya y ysklyuchenyya v Anhlyy [Politics of inclusion and exclusion England: in whose hands is concentrated control]: v ch'ykh rukakh sosredotochen kontrol' / Sotsyal'naya эksklyuzyya v obrazovanyy [Social exclusion in education]. P.17 (in Russian).
10. Mittler, P. (2002, July). Moving toward inclusion: The role of the United Nations. Paper presented at the Third International Conference on Developmental DisabilitiesChallenges and Opportunities: Policy, Practice, and Research, Tel Aviv, Israel.